

DIN ISTORIA POPULAȚIEI GERMANE A ORAȘULUI CLUJ ÎN SECOLELE XIII-XX

Livia Ardelean*

Abstract: *The city of Cluj (Klausenburg, Kolozsvár) has lost especially during the last years its historical memory regarding its German population, who brought an extremely important contribution to the city history. King Steven V and the subsequent kings of Hungary offered privileges to the Saxon and Hungarian hospites, which built in the 13th century medieval city as the second greatest among the Hungarian Kingdom's urban centres. The presence of the Germans in Cluj is to be found in the specific Saxon architecture, including certain buildings, houses and dwellings, wine cellars. In 1375, the Cluj brothers, Georg and Marten, made the famous bronze casted statue of Saint George killing the dragon. The original statue is to be admired at the Hradčany palace in Prague, as one of the exquisite works of art of the German Middle Ages; its copy can be seen in Cluj, of course. The German schools were organized in Cluj since the beginning of the 15th century, while the so-called Pelegrinatio academica to German universities was an organic part of the Transylvanian Saxon school-system in the 16.-18. centuries. Two thirds of the wealthy Cluj families of the 15.-16th centuries belonged to the Saxon patriciat, even if their role played in the city leadership was smaller than their number. Besides the economic aspects, involving the Saxon medieval guilds and brotherhoods, Cluj also became world famous due to personalities like: the founder of the Unitarian (Antitrinitarian) confession and church, the Saxon Franz Davidis, better known under his Magyarised name as Dávid Ferenc (1510-1579), or the printer Kaspar Helth, alias Gáspár Heltai (1520-1574), a writer of German mother-tongue, as well, who inaugurated none the less the Hungarian literature of fiction. The later centuries of the Modern Age brought an increasing assimilation and Magyarisation of the Saxon inhabitants of Cluj, a process that found an abrupt ending after the First World War.*

Keywords: Cluj, Transylvanian Saxons, German guilds, Kaspar Helth, Franz Davidis, Karl Kurt Klein, assimilation.

Orașul Cluj, situat aproape în centrul țării, a fost de-a lungul secolelor unul dintre cele mai importante orașe ale Transilvaniei și Ungariei, fiind numit și „oraș comoară”, dar evoluția lui nu este suficient cunoscută, ultima monografie de specialitate aparținând secolului al XIX-lea¹.

Una dintre cele mai importante teme, care rămâne de aprofundat, este cea legată de analiza straturilor sociale ale populației vechi a orașului și a naționalității acestora. Primii locuitori ai orașului, atestați de documente, au fost sașii și

* Dr. Livia Ardelean, Serviciul Județean Cluj al Arhivelor Naționale; ardelean.livia@gmail.com

¹ Elek Jakab, *Kolozsvár története*, vol. I-III, Budapesta, 1870-1888.

maghiarii, care au fost dotați cu privilegiile vechi, ce le-au garantat evoluția. Nu este deloc simplu de observat diferența dintre *locuitori și coloniști (cives et hospes)*, dar este general recunoscut că primele privilegii cunoscute se referă atât la națiunea săsească, cât și la cea maghiară.

În prezentarea de față² ne vom referi mai ales la națiunea germană, privită în evoluția ei și în legătură cu ceilalți locuitori privilegiați ai orașului. Se cunoaște faptul că în secolul al XIII-lea orașul Cluj (împreună cu orașul vecin Dej, cu localitățile Sic, Turda, Florești etc.) a fost colonizat de regele Ungariei, Ștefan al V-lea, cu oaspeți de origine germană și maghiară, fiind al doilea oraș ca mărime din Regatul Ungariei. Drepturile și privilegiile acordate de regii Ungariei au condus la construcția unui oraș cu un nivel ridicat de trai. Aici judecata era făcută de propriii judecători (jude și jurați), însă având în vedere fondarea orașului de către sași, instanța de apel era situată la început în Bistrița, ulterior fiind mutată la Sibiu³.

Se știe că nucleul vechi al orașului vechi era situat în Piața Muzeului, care este cunoscută și ca Piața Veche, de unde s-a dezvoltat spre exterior. În istoriografiile maghiară și germană, mai ales în secolele XIX și XX, au avut loc dezbateri, uneori virulente, în legătură cu preponderența și importanța istorică a celor două națiuni.

Din analiza documentelor de arhivă reiese foarte clar o realitate, poate insuficient afirmată și susținută, că atât sașii, cât și maghiarii au construit un oraș în care viața a fost de regulă foarte interesantă. În viața de zi cu zi, mai ales în Evul Mediu, sașii au fost cei mai dezvoltați. Ei au avut o cultură care nu a fost legată niciodată de granițele politice ale Regatului Ungariei și care a fost foarte importantă pentru întreaga Transilvanie.

Tipice pentru sașii din Evul Mediu au fost talentul și priceperea lor la construcții. În Cluj acestea au atins un punct culminant prin construcția bisericii parohiale a orașului, biserica Sfântul Mihail, sau prin turnarea în bronz a celei mai celebre statui din Evul Mediu, de către frații sași Georg și Marten, cunoscuți ca frații Martin și Gheorghe⁴. Statuia ecvestră reprezentându-l pe Sfântul Gheorghe ucigând balaurul, turnată în 1375 și care se află azi la Praga, este una dintre cele mai importante opere din Evul Mediu. În Cluj a fost turnată mai târziu o copie a acestei opere de artă, în amintirea fraților sași originari din Cluj, despre a căror viață și operă se știu foarte puține lucruri.

Pe de altă parte, arhitectura orașului, casele cetățenilor din Evul Mediu merită o discuție. Coloniștii sași au adus cultura germană în teritoriile colonizate din sud-estul continentului, la fel cum au adus cu ei și modul de construcție al caselor

² Studiul a fost publicat în limba germană, sub titlul *Die deutsche Bevölkerung aus Klausenburg und Umgebung in archivalischen Quellen*, „Revista Arhivelor”, nr. 2, 2011, p. 90-110.

³ Serviciul Județean Cluj al Arhivelor Naționale (infra: SJAN Cluj), Fond Primăria orașului Cluj, Privilegii, Primăria orașului Bistrița, Seria I.

⁵ SJAN Cluj, Fond personal Karl Kurt Klein, manuscrisul lui Viktor Roth, *Deutsche Kunst in Siebenbürgen*.

țărănilor sași, care era deja consolidat în jurul anului 1000 în teritoriile de origine. Aici au fost construite case asemănătoare, doar mai mari, cu 3 camere (în locul construcțiilor cu o cameră), orientate cu fața spre stradă, și care respectau planurile de construcție ale unor sate france. La început aceste case slujeau și în oraș ca locuințe ale cetățenilor, breslașilor și patriciatului.

Tipice pentru casele cetățenilor erau pivnițele uriașe, unde era depozitat vinul, deoarece sașii și ungurii din oraș se ocupau atât cu producerea vinului pe dealul de nord al orașului (unde avem și azi toponime ca Viile Dâmbului Rotund) și în Florești, precum și cu vânzarea acestuia⁵.

Documentele dovedesc faptul că locuitorii sași au deținut mai multe case de felul acesta în centrul orașului. Cunoscutul Kaspar Helth a avut, începând cu 1550, prima tipografie din oraș în Piața Mare, în imediata apropiere a bisericii mari, în casa Heltau sau casa Bocskai, clădire construită în secolul al XV-lea de familia Eppel, acolo unde a locuit Helth însuși. În partea germană a orașului sașii au construit prima biserică a orașului. Se cunoaște locul unde se afla casa Hertel, acolo unde au locuit părinții lui David Francisc, tatăl acestuia fiind jude al orașului desemnat de către sași. În acea parte a orașului în care se găsește biserica luterană, în Evul Mediu se afla casa numită Quarta, unde se strângeau cerealele pentru preotul orașului. Casa Wolphard a fost una dintre cele mai importante case din oraș, construită în stil umanist, care a fost cumpărată în secolul al XVII-lea de judele sas Linczig, cunoscut pentru rolul jucat în relația cu turcii.

În general sașii erau cetățeni bogați care cumpărau adesea case și terenuri de construcție în oraș și în apropiere, ca investiții, iar impozitul pe care îl plăteau pentru aceste bunuri era proporțional cu bunurile respective, cu numărul vitelor și al turmelor de porci⁶. Gionandrea Gromo, comandant al lui Cosimo Medici, care a vizitat în 1565 orașul, l-a descris ca pe un oraș mare și bogat, cu ziduri de oraș vechi, întărite, și turnuri, cu case construite din piatră⁷.

Orașul a avut 3 părți, locuite de sași, unguri și români⁸.

După marele incendiu din 1795, care a distrus casele construite din lemn, după dărâmarea zidului orașului din secolul al XIX-lea și pe măsură ce creșteau numărul și importanța populației maghiare, casele vechi (inclusiv ale sașilor) au fost dărâmate și reconstruite, așa că nu se mai pot vedea urmele acelor clădiri. O mare parte a zidurilor orașului era construită de populație. Dar, odată cu creșterea importanței orașului însuși, odată cu intensificarea legăturilor comerciale, mai ales cu orașele germane, cu breslele din vest, cu Boemia, au fost aduse în țară și în oraș

⁵ *Ibidem*.

⁶ Samuel Goldenberg, *Supplying of Transylvanian towns in the 16th d 17th centuries and the price policy of municipal administrative authorities*, "Revue Roumaine des Sciences Sociales. Série des Sciences Économiques", 22, No. 2, filele 231-239, București, 1978.

⁷ Din alte surse, reiese că în oraș existau și o mulțime de case de lemn, probabil situate pe străzile laterale.

⁸ Samuel Goldenberg, *Clujul în secolul XVI* (infra: Samuel Goldenberg, *Clujul...*), București, Edit. Academiei Populare Române, 1958, p. 39.

motive arhitectonice ale goticului profan, ale Renașterii și barocului, care au găsit în Cluj un teren propice de dezvoltare și s-au îmbinat într-un produs deosebit, anume palatul Bánffy.

Cel de-al doilea val al colonizării germane, numit și valul colonizării inteligente (care a adus în oraș în secolul al XVIII-lea o populație de calitate, ce a contribuit la spargerea monopolului breslelor medievale, în special, și a societății rămase în urmă, în general), a jucat și un rol esențial în cultura și în arhitectura construcțiilor din oraș.

Unul dintre personajele atrase de Cluj în acest secol a fost tapițerul Johann Tauffer, chemat aici de guvernatorul Gheorghe Bánffy din Sibiu, care și-a construit o casă în oraș, unde era invitată întreaga elită culturală a locului. Casa are și azi funcțiunea de cafenea culturală, purtând și numele de Casa Tauffer.

Casa Mausch Hintz este o altă clădire veche foarte cunoscută, care are ca specific arhitectonic elemente renascentiste, mai ales la parter, în curte și în pivniță. Aici a funcționat, în jurul anului 1700, prima farmacie din oraș, care de la mijlocul secolului al XVIII-lea a fost deținută de Tobias Mausch, administratorul bisericii evanghelice. Casa a fost cumpărată în secolul al XIX-lea de familia Hintz, care a continuat să administreze cea mai bună farmacie din oraș.

Una dintre cele mai mari personalități clujene, Kaspar Helth, cunoscut după forma maghiarizată a numelui, Gaspar Heltai, a deținut în oraș o tipografie și o moară de hârtie. Aceasta din urmă, a doua moară după cea din Brașov, a produs hârtia necesară orașului între 1562-1564. Kaspar Helth a activat ca scriitor, traducător al Bibliei și întreprinzător. În decembrie 1548, Helth și magistratul orașului Cluj au primit din partea vecinilor sași din Bistrița invitația de a se muta în Bistrița, pentru a aduce progresul și acolo, dar invitația a fost refuzată, deoarece orașul Cluj i-a promis celebrului umanist o mai bună susținere în opera sa novatoare și modernă⁹. În anul 1550, primul tipograf din Cluj, Georg Hoffgreff, care-și făcuse ucenicia la Brașov și Nürnberg, a deschis aici, împreună cu Kaspar Helth, prima tipografie din oraș, unde, cu ajutorul lui George Martinuzzi, a publicat *Protocolul probei cu foc* de la Oradea din secolul al XIII-lea. Imediat după acest moment, Georg Hoffgreff s-a asociat cu Kaspar Helth, care era concomitent și preotul luteran al bisericii orașului, și împreună au sprijinit Reforma luterană la Cluj¹⁰. Mai târziu, în 1557, magistratul orașului Brașov l-a invitat și el pe Kaspar Helth, să funcționeze ca prim preot al bisericii orașului de sub Tâmpa, dar acesta a refuzat din nou și a rămas să trăiască mai departe la Cluj, unde a jucat un rol important în viața politică, în cultura, religia, economia orașului, rămânând peste secole unul dintre cei mai cunoscuți clujeni.

⁹ SJAN Cluj, fond Primăria orașului Bistrița, Seria I, nr. 1754/1549.

¹⁰ Gedeon Borsa, *Die Konfessionalisierung im Spiegel der siebenbürgischen Druckorte und Buchdrucker*, în *Konfessionsbildung und Konfessionskultur in Siebenbürgen in der Frühen Neuzeit*, coord. Volker Leppin și Ulrich A. Wien, Franz Steiner Verlag, 2005, p. 79.

În secolul al XVI-lea populația germană a continuat să joace un rol deosebit în viața orașului, mai mulți medici (*chirurgus*), scriitori (*literati*), farmaciști fiind de origine sași sau străini veniți în oraș din Europa (Ioan Balk, Toma Iordanus¹¹).

În ceea ce privește situația economică a populației germane din Cluj, câteva aspecte se cer a fi clarificate de la început. Încă de la colonizarea populației germane, ce a avut loc în secolul al XIII-lea, mai cu seamă după retragerea administrației militare la Lita, orașul a rămas doar un loc agricol, unde sașii au fost mari proprietari¹². Pe de altă parte, este recunoscut faptul că sașii erau foarte harnici și buni meșteșugari, cu toate că în secolul al XIV-lea s-au ocupat în special cu agricultura¹³. Prin privilegiile comerciale din 30 iulie 1377 și din 1404, oaspeții și meșteșugarii din Cluj au primit dreptul de a exporta produse agricole (cereale, vite, vin, fân, lemne, seu) către zonele învecinate și către Ungaria, Polonia, Moravia¹⁴ etc. Datorită relațiilor comerciale, câțiva negustori sași din Cluj s-au îmbogățit foarte tare (Sebastian Munich, Martin Luther, Stephan Wolphard, Stephan Razman)¹⁵. În Evul Mediu mai mulți călători străini, mai ales unguri sau de origine română, au descris aceste caracteristici identitare ale sașilor clujeni. La fel, hărnicia sașilor a fost apreciată și de istoricii unguri, care i-au descris atât pe bărbații, cât și pe femeile germane ca fiind foarte harnici și tenace, datorită acestor trăsături devenind foarte bogați.

Începând cu privilegiile din 1316 și 1379, breslașii au primit o serie de drepturi, cu toate că la momentul respectiv această categorie era una mixtă, ocupându-se și cu agricultura. Există istorici care apreciază că primii meșteșugari din Cluj din secolul al XIV-lea au fost sașii¹⁶. Aceștia au fost meșteșugari și cultivatori de viță de vie, dar și breslași, înscriși în bresle germane (aurari, croitori, coturnari, cizmari, dogari, rotari, căruțași, frânghieri, lăcătuși, butnari) sau în bresle amestecate (curelari, frânghieri, sticlari, țesători, lăcătuși, șelari etc.)¹⁷.

În fondul arhivistic *Colecția de bresle* se păstrează o serie de acte ale aurarilor, îndeosebi din secolul al XVI-lea, ce fac referire la renumitul conflict din epocă, desfășurat între 1574 și 1575 între breslele aurarilor din cele mai dezvoltate orașe transilvănene, Cluj și Sibiu, precum și alte acte care demonstrează modul în care au funcționat aceste bresle până în secolele XVIII-XIX, și anume ca bresle amestecate (mixte). Sunt câteva excepții, cum ar fi breslele aurarilor și croitorilor germani din Cluj, care au rezistat separat, până târziu, la sfârșitul secolului al XIX-lea. Bresla croitorilor germani a existat în paralel cu cea a croitorilor maghiari. În *Colecția de documente* create de croitorii germani între secolele XVI și XIX se

¹¹ Samuel Goldenberg, *Clujul...*, p. 50.

¹² G. S. Ardeleanu, *Orașul Cluj, important centru meșteșugăresc în secolul al XVI-lea* (I) (infra: G. S. Ardeleanu, *Orașul Cluj ...*), p. 722.

¹³ *Ibidem*, p. 723-725.

¹⁴ *Ibidem*, p. 725; Samuel Goldenberg, *Clujul ...*, p. 420.

¹⁵ Samuel Goldenberg, *Clujul ...*, p. 420.

¹⁶ G. S. Ardeleanu, *Orașul Cluj ...*, p. 728.

¹⁷ SJAN Cluj, Fond Colecția bresle.

păstrează: registre de breaslă, socoteli, ordine și regulamente de breaslă, fragmente de registre matricole bisericești și extrase matricole pentru unii locuitori, mai ales extrase de naștere și școlarizare, câteva ordine împărătești, conflictele cu negustorii din Cluj pentru vânzări de magazine, conflictul cu croitoresele private necuprinse în breaslă, conflictul cu alți croitori mutați din alte orașe, sumele de bani adunate pentru întreținerea spitalului Karolina, acte ale mai multor asociații, susținerea muzeului din Cluj și de către populația germană etc. Atât breslele germane, cât și cele mixte au folosit limba maternă, germana, la scrierea primelor acte, privilegiile și statutele, încă din secolul al XV-lea, ceea ce ne arată fără îndoială care era naționalitatea breslașilor și a ucenicilor¹⁸. În secolul al XVI-lea în Cluj a funcționat o frăție a ucenicilor aurari, care au avut un statut propriu¹⁹. Se poate observa că mulți ucenici s-au născut la Cluj, fiind fii de breslași, sau au provenit din teritoriul Universității Săsești²⁰. În general, se poate remarca că breslele germane au fost foarte bine văzute și, pentru a evita pierderea identității etnice, în sânul lor nu erau admiși ucenici sau meșteri maghiari.

O altă categorie importantă de locuitori clujeni de origine germană o reprezentau negustorii din Cluj, care își vindeau produsele proprii și vinul produs în oraș și în Florești, pe piețele săptămânale din localități situate la distanțe mici, de 20-30 km. Acești negustori locali erau prezenți mai ales în orașele din Transilvania, căci comerțul la distanțe mari nu a jucat un rol atât de important ca în cazul orașelor Brașov sau Sibiu, cu toate că negustorii clujeni aveau relații familiale bune cu negustorii din celelalte orașe ardelenice. Clujenii au obținut, chiar împotriva nobililor afectați, mai multe privilegii vamale pentru a practica acest comerț pe distanțe mici. Pe de altă parte, clujenii au luptat continuu împotriva pretențiilor capitlului din Oradea Mare și pentru a-și asigura libertatea vamală pe drumul comercial spre Oradea Mare. O mică parte a negustorilor clujeni de origine germană au practicat relații comerciale cu Moldova și Țara Românească. Viile clujenilor ce asigurau un bun de export erau situate pe dealurile din nordul orașului și în imediata apropiere a orașului, la Florești (Sächsisch Fenes), ai cărui locuitori au fost sașii în Evul Mediu, ulterior aceștia fiind maghiarizați.

Pe parcursul Evului Mediu s-a constatat mutarea permanentă în oraș a unor familii de negustori de origine germană, multe dintre ele provenind din teritoriul Universității Săsești, mai ales din Sibiu. În acest sens, se remarcă prezența bogatei familii Agatha din Sibiu, care și-a cumpărat o casă la Cluj; de asemenea, a bogatei familii de patricieni Stromer, originară din Nürnberg, care s-a mutat tot din Sibiu în Cluj și a deținut funcții importante, încă la începutul secolului al XVI-lea Johann Stromer a fost ales jude al orașului²¹.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*, Fond Breasla aurari.

²⁰ G. S. Ardeleanu, *Orașul Cluj...* p. 736.

²¹ Konrad G. Gündisch, *Die Führungsschicht von Klausenburg (1438-1526)*, „Forschungen über Siebenbürgen und seine Nachbarn“, München, 1987.

În Cluj, mai ales după 1437, când locuitorii orașului au luat parte la marea revoltă, viața națională și socială nu a decurs întotdeauna lin; au existat adesea lupte interne cauzate de inechități sociale între clasele superioare și cele de jos, între negustori și breslași, cămătari și datornici (mai ales după ce patriciatul bogat și-a arendat terenurile și uneori chiar le-a pierdut), precum și lupte între populația maghiară și cea germană a orașului. Luptele dintre bresle s-au împletit cu luptele populației maghiare pentru participarea la împărțirea puterii, deoarece la începuturile orașului aproape întreaga conducere politică, religioasă și economică le-a aparținut sașilor.

În ceea ce privește numărul populației săsești, informațiile și sursele istorice nu sunt foarte exacte. E. Molnár a apreciat că, în secolul al XV-lea, în Cluj trăiau cam 550 de maghiari și 2.000 de sași. În schimb, G. S. Ardeleanu considera că maghiarii erau în număr mult mai mare, fiind aproape paritari cu sașii, fiecare națiune înregistrând câte 2.000 de suflete²². În secolele XV-XVI, din cele 28 de familii, care au jucat un rol important în viața politică orășenească (deținând averi mari datorită comerțului, meșteșugurilor, cultivării viilor, veniturilor din heleştee, mori etc.), 13 erau germane și doar 9 de maghiare. Din 140 de familii care au condus orașul, 32 erau de naționalitate maghiară, reprezentând 22,5%, și 21 erau de naționalitate săsească, ceea ce reprezenta cam 14,2% din locuitorii orașului. Sașii au pierdut puterea pe parcursul secolului al XVI-lea, dar mai ales pe parcursul secolului următor.

În Cluj, la fel ca în Viena și Buda, nu exista un patriciat format, ci doar câteva familii care, timp de mai multe generații, aparținând clasei privilegiate au condus orașul (Bulkesser, Mün, Sarctor, Zabo). Începând cu secolul al XVI-lea, funcțiile publice au fost revendicate de orășeni în mod individual, fără a angrena în mod neapărat familiile²³. Din punctul de vedere al averii deținute, unul dintre cei mai bogați clujeni din Evul Mediu a fost sasul Kaspar Helth, care a deținut o berărie, o capelă, o moară de hârtie și o tipografie, care i-au adus bani frumoși. Este unanim acceptat faptul că el a jucat un rol decisiv în modernizarea orașului. Tot sașilor li se datorează și deschiderea unei băi publice a orașului.

Cea mai mare problemă care privește istoria sașilor clujeni este cea a naționalității. Pe de o parte, sașii sunt recunoscuți pentru faptul că nu acceptau stabilirea altor naționalități în zonele locuite compact de ei. Dar, pe de altă parte, atitudinea situată la polul opus se poate analiza tocmai prin exemplul clujean. După evenimentele neliniștitoare sociale și naționale, ce au avut loc pe parcursul Evului Mediu, regele Mathia Corvin a introdus, în anul 1458, egala îndreptățire a maghiarilor și a sașilor în conducerea orașului²⁴. Începând din acel moment, până târziu spre mijlocul secolului al XVII-lea, privilegiul din 1458 a fost aplicat în mod

²² G. S. Ardeleanu, *Orașul Cluj...*, p. 729-730.

²³ *Ibidem*.

²⁴ Edit Szegedi, *Identități premoderne în Transilvania*, Cluj-Napoca, Edit. Fundației pentru Studii Europene, 2002; SJAN Cluj, Fond Primăria municipiului Cluj, Privilegiu, nr. 167, 168.

necondiționat, stabilind o rotație a conducerii orașului. Astfel, în anul în care judele orașului era sas, preotul bisericii orașului era maghiar, jumătate din magistratul orașului o formau sașii, în oraș dările celor două națiuni erau adunate separat de strângători de dări din rândul fiecărei națiuni, în numele națiunii respective.

Trebuie remarcat că, în Cluj, cele două națiuni s-au distanțat treptat, iar procesul de asimilare și de maghiarizare a sașilor a avut câștig de cauză. Acest lucru a fost posibil datorită poziției geografice a orașului Cluj, care era despărțit de Universitatea Săsească, neavând în fundal un loc de unde să își poată recruta populație nouă.

Dar și mai interesant a fost faptul că tocmai confesiunea și biserica unei națiuni au contribuit treptat la pierderea identității ei. Procesul a început de la mijlocul secolului al XVI-lea, în paralel cu Reforma religioasă, când cei mai cunoscuți reprezentanți ai sașilor au contribuit, în mod decisiv, la aducerea Reformei în oraș²⁵. Câțiva dintre sașii reformatori au adus ideile lui Honterus (motiv pentru care au fost priviți de o parte a istoriografiei maghiare ca trădători): Georg Hofgreff, care în anul 1545 a studiat în Brașov și, împreună cu Kaspar Helth, a deschis în Cluj prima tipografie a orașului; Fancisc Davidis (cunoscut sub forma maghiarizată a numelui: Dávid Ferencz), unul dintre fondatorii religiei antitrinitariene, sau însuși Kaspar Helth, care a studiat în Wittemberg²⁶. Mai multe secole la rând, orașul Cluj a fost unul inovativ și reformat, aici religia fiind introdusă nu doar de sașii indigeni, ci și de imigranții italieni din Polonia. Reforma din Cluj a fost una protestantă într-o formă radicală. Biserica orașului, cu hramul Sfântul Mihail, a fost folosită în mod egal de cele două națiuni. Biserica reformată antitrinitariană a fost preluată de unguri, iar sașii au rămas mai degrabă conservatori.

Foarte interesante sunt pozițiile lui Helth și Davidis, sașii care au scris ungurește, dar s-au considerat pe ei înșiși sași. Davidis, născut sub numele de Franz Hertel²⁷, a avut de dus o luptă cu propriii săi conaționali pentru religia protestantă și a fost considerat episcop al bisericii maghiare. În biserica unitariană din Cluj există și azi o piatră în amintirea lui Davidis, care în anul 1568 a ținut o predică, socotită ca determinantă pentru trecerea cetățenilor clujeni la noua credință unitariană. În ciuda acestei politici, se pare că Davidis, la fel ca și Helth, se simțeau sași în forul lor interior, considerând că-i ajută pe sași în această luptă interconfesională. Cei doi, Davidis și Helth, au pus bazele școlii unitariene din oraș, în jurul anului 1560.

²⁵ Balázs Mihály, *Dávid Ferencz életútja*, pe http://epa.oszk.hu/02100/02190/00214/pdf/KM_2008_02_173.pdf.

²⁶ Edit Szegedi, *Identități premoderne în Transilvania*, p. 29.

²⁷ Krista Zach, *Politische Ursachen und Motive der Konfessionalisierung in Siebenbürgen*, în vol. *Konfessionsbildung und Konfessionskultur in Siebenbürgen in der Frühen Neuzeit*, coord. Volker Leppin și Ulrich A. Wien, Franz Steiner Verlag, 2005.

Secolul al XVII-lea a fost dificil pentru biserica luterană, care era considerată una inovatoare. În acest interval de timp, sașii, ca de exemplu Mathias Raw și Valentin Radecius din Cluj, au avut o orientare propoloneză. În anul 1622, limba germană a fost introdusă în biserica unitariană, iar în perioada 1570-1655 orașul a fost de orientare unitariană. Treptat principii Transilvaniei i-au acordat o atenție deosebită bisericii reformate maghiare, datorită predominanței maghiarilor în conducerea orașului. În anul 1632, după moartea lui Valentin Radecius (ultimul înalt cleric sas din Cluj), următorii episcopi aleși au aparținut exclusiv națiunii maghiare, sub pretextul că limba maghiară era obligatorie pentru vizitațiile canonice. Biserica principală a orașului, Sfântul Mihail, a fost reformată de la mijlocul secolului al XVI-lea, apoi din secolul al XVIII-lea (la Contrareformă) a fost dăruită romano-catolicilor, care o folosesc și azi.

Cu timpul s-a adâncit procesul de asimilare și prin limbă. Helth, Davidis și Linczig și-au scris operele în limba maghiară²⁸. În secolul al XVIII-lea procesul de asimilare prin limbă era finalizat, iar națiunea germană din Cluj era puțin numeroasă și slabă. Maghiarizarea orașului nu a fost o consecință directă a mișcării unioniste, ci a confesionalizării sașilor din Cluj și de pe teritoriul Universității Săsești. Această confesionalizare a marcat legătura dintre sașii locuitori în cele două zone geografice distincte. Despărțindu-se de marea masă a sașilor, cei din Cluj și-au uitat limba, au scris în limba maghiară, dar și-au păstrat o identitate deosebită. După o vreme, biserica evanghelică de confesiune augustană din Cluj a avut preoți maghiari aduși de la Săcele, din apropiere de Brașov. Această situație este valabilă până azi și, cu toate că există comunicări în limba germană, majoritatea slujbelor se țin în limba maghiară. Biserica evanghelică din Cluj era în secolul al XVIII-lea o filie a bisericii din Sibiu și după 1918 a căpătat statutul unei biserici independente.

În ceea ce privește școala, sașii din Cluj au avut foarte devreme școli proprii. În anul 1409 este amintit învățătorul orașului, desemnat ca fiind „Caspar, *notarul și rectorul școlilor*”. Renumitul Franz Hertel, cunoscut sub numele de Francisc Davidis, a deținut funcția de rector al școlii din Cluj în 1553²⁹, înființând Colegiul unitarian din Cluj, în care se predă în limba germană. Aici rectorii aparțineau prin rotație celor două națiuni, abia la sfârșitul secolului al XVII-lea înregistrându-se ultimul rector sas al școlii. În anul 1577 învățător al orașului a fost Adam Braun, venit de la Brașov, și care a încercat să obțină postul de învățător în Bistrița, unde „*erau mai mulți copii germani*”³⁰. Pe de altă parte, fenomenul numit *peregrinatio academica* a fost o parte organică a școlii protestante maghiare din Ungaria în secolele XVI-XVIII. Elevul, studentul călător, numit și diac sau literat, urma ciclul primar la școala elementară din satul sau orașul său natal, de unde pleca apoi la

²⁸ SJAN Cluj, Fond Primăria orașului Cluj, Socolile orașului.

²⁹ Gedeon Borsa, *Die Reformation in Klausenburg*, în *Konfessionsbildung und Konfessionskultur in Siebenbürgen in der Frühen Neuzeit*, coord. Volker Leppin și Ulrich A. Wien, Franz Steiner Verlag, 2005, p. 79.

³⁰ SJAN Cluj, Fond Primăria orașului Bistrița, Serie I, nr. 4158/1577.

universitățile din străinătate (Paris, Padova, Ferrara, Bologna, Viena), iar din timpul perioadei umaniste, la Wittenberg, Heidelberg, Anglia, Olanda, Elveția. Luteranii au studiat în Göttingen, Tübingen, Leipzig, Jena³¹ și, începând din secolul al XVIII-lea, la Cambridge, Oxford, Basel, Berna, Geneva, Zürich, Halle, Göttingen. După studiile efectuate în Europa, la întoarcere foștii studenți funcționau ca profesori, preoți, funcționari, reprezentând o punte de legătură între vestul și estul Europei.

Secolul al XVIII-lea a fost o epocă grea pentru populația germană a orașului. Politicii de asimilare a principilor transilvăneni i-a urmat politica habsburgică, care nu a fost privită nici ea cu ochi buni de populația germană a orașului. Pe de o parte, politica economică mercantilistă a dus la spargerea monopolului medieval, bazat pe vechile privilegii, și la slăbirea fără precedent a breslelor clujene, însă pe de altă parte politica de colonizare nu era privită cu ochi buni. Legea impopulării din 1723 a făcut posibilă apariția celui de-al doilea val al colonizare, numit și valul colonizării inteligente. Datorită politicii de acest tip, națiunea germană a devenit *cea mai călătorească națiune a Europei*. În Cluj au fost colonizați studenți, negustori, meșteșugari vorbitori de limbă germană. Acești coloniști noi, de limbă și cultură germană, au întărit națiunea germană din Cluj, care s-a organizat din nou și a fost capabilă, din punct de vedere economic, să susțină școli elementare în limba germană și să desfășoare o viață germană în oraș. Biserica luterană a susținut cel mai mare număr de școli elementare, în raport cu proporția acesteia în cadrul populației din Transilvania³². Politica habsburgică, îndreptată spre întărirea națiunii germane din oraș, s-a bazat pe dărâmarea vechilor privilegii medievale, ceea ce a dus treptat la întărirea acestei națiuni, germanii ridicându-se din rândul cetățenilor obișnuiți și ocupând pozițiile de înalți funcționari, mai ales după anul 1784, când a avut loc introducerea limbii germane ca limba oficială a administrației.

Urmarea directă a politicii mercantiliste a fost intrarea în oraș a bogatelor familii Tauffer, Mausch, Hintz, Topler, mai ales după emiterea celebrului decret de emigrare din 17 septembrie 1781, ca rezultat al căruia s-a înregistrat o colonizare calitativă a germanilor, negustori și breslași aduși din Prusia și Polonia, care au dat un nou avânt economiei orașului, împotriva monopolului breslelor. Aceștia au fost foarte importanți și pentru biserica luterană. Datorită poziției lor sociale (ca ingineri, doctori, farmaciști, negustori, profesori universitari sau gimnaziali), aceștia au asigurat și o stabilitate financiară acestei biserici.

Prin numeroasele fundații create și întreținute de persoane private (Fabritius baron de Gladis, Johann Baumgarten, Fundația pentru confirmare, Fundația de ajutorare a văduvelor și orfanilor preoților și învățătorilor, de ajutorare a săracilor,

³¹ Richard Hörsik, *Die kurze Geschichte der protestantischen Peregrination in Ungarn im 16-18 Jh.*, în vol. *The First Millenium of Hungary in Europe*, ed. Klára Papp, János Barta, Multiplex Media Debrecen University Press, Debrecen, 2002.

³² Zoltán Pálffy, *Ethnoconfessional Patterns of the Choise of Study Path*, în *Cultural Dimensions of Elite Formation in Transylvania 1770-1950*, ed. Victor Karady și Borbála Zsuzsanna Török, Cluj-Napoca, Edit. EDRC Foundation, 2008, p. 38.

pentru îngrijirea mormintelor), s-a reușit păstrarea identității comunității germane, mult mai redusă ca număr.

Cu ajutorul comunității, în intervalul 1816-1829 s-a construit biserica germană, deoarece înainte, după izgonirea sașilor din biserica mare a orașului, aceștia și-au ținut slujbele în casa parohială. Primele clopote ale bisericii luterane nu au avut un sunet prea frumos, de aceea luteranii din oraș au fost ironizați. Din păcate, acele clopote, la fel ca multe altele, au căzut pradă topirii în timpul Primului Război Mondial. Comunitatea bisericească a avut mai mulți funcționari în timpurile bune ca preoți ai orașului, curatori, casieri, administratori ai casei și cimitirului, avocați ai bisericii, supraveghetori ai cimitirului, căruțași, 6 profesori. Biserica a deținut mai multe proprietăți în Cluj, grădinițe, grădini, cimitir, case ale comunității, biserica, fundația Akeszmann. Banii pentru întreținerea bisericii proveneau din taxele bisericești, banii din congruă, veniturile din casele aflate în proprietatea bisericii, dobânzi și bonuri de valoare, bani pentru școală, contribuția statului, contribuția orașului, banii de întreținere proveniți de la comunitatea bisericească. Anual biserica ținea un registru de socoteli.

Politica oficială de colonizare a populației germane a stârnit opoziția maghiarilor din oraș, astfel că mai mulți orășeni unguri s-au ridicat împotriva colonizării germane³³. Unul dintre marii opozanți ai acestei politici, contele Eszterházyi, cancelar, i-a îndemnat pe unguri să practice o politică agresivă de maghiarizare a germanilor.

Și la nivelul populației educate, al intelectualilor maghiari, se constată o opoziție la politica de colonizare, aceștia răspândind chiar ideea că acei coloniști apăreau acolo unde lucrurile mergeau bine, că ei ar fi fost vinovați pentru sărăcia țăranilor etc. Interesantă era poziția acestor intelectuali, care împărțeau populația germană în două categorii. În prima categorie intrau orășenii și intelectualii germani, care erau prost văzuți, deoarece aduceau atingere bunăstării propriei națiuni maghiare, în timp ce țăranii germani, din cea de-a doua categorie, ce locuiau departe de orașe și mai ales departe de Cluj, erau idealizați, fiind descriși ca foarte harnici și înstăriți. Primele măsurători topografice, cunoscute sub numele de măsurătorile josefine, au fost boicotate, iar după moartea lui Iosif al II-lea toate hărțile și colile realizate au fost distruse.

În acest secol se remarcă o tendință de cooperare a noilor veniți cu vechea populație germană a orașului, dar și existența mai multor disensiuni între cele două tipuri de populație germană.

În secolul al XIX-lea, când întreaga Europă a fost străbătută de un puternic curent naționalist, se constată accentuarea periclitării poziției populației germane din oraș. Datorită asimilării evreilor și germanilor, precum și datorită noilor coloniști maghiari, numărul maghiarilor din Cluj a crescut. Germanismul a continuat să existe doar în cercurile bisericești și în școlile confesionale. Prin

³³ Johann Weidlein, *Imaginea germanului în literatura maghiară*, Fundația Culturală Română, Cluj-Napoca, 2002.

căsătoriile dintre germanii din Cluj și germani de pe Pământul Regesc, lucru ce se poate observa în registrele matricole parohiale, și prin emigrarea și colonizarea unor germani din Imperiu, mai ales după deschiderea în 1872 a Universității „Franz Joseph” din Cluj, s-a reușit menținerea unui stil de viață german, a limbii și culturii germane în oraș. Pe de altă parte, și datorită presiunii exercitate de stat în sensul maghiarizării germanilor și a altor națiuni, și apoi prin colonizarea în oraș a mai multor națiuni, care au fost imediat asimilate, a crescut numărul populației maghiare din Cluj.

Un factor important de deznaționalizare l-a reprezentat religia, din pricina numărului redus al preoților și al școlilor elementare. La sfârșitul secolului al XIX-lea, germanii au rămas singura naționalitate ce a urmat o linie conservatoare și nu s-a ridicat împotriva politicii de maghiarizare, neparticipând la mișcarea memorandistă a românilor.

De-a lungul secolelor, cele două ramuri ale bisericii evanghelice, confesiunea augustană germană și cea helvetică maghiară, au îngrijit și administrat împreună biserica. Matricolele și celelalte acte bisericești au fost scrise atât în limba maghiară, cât și în limba germană, averea bisericii fiind comună. Confesiunea evanghelică a păstrat matricolele parohiale de nașteri din anii 1860-1946, botezați (1870-1907), căsătorii (1870-1941), morți (1870-1941) amestecate, atât ale populației maghiare, cât și ale celei germane.

Din aceste documente reiese maghiarizarea unei părți a populației germane prin căsătorii. Confesiunea augustană păstrează 4 matricole din anii 1756-1895. Ultima, din anii 1885-1895, este scrisă în limba maghiară, numele fiind trecute în forma maghiarizată. Această grupă de germani a aparținut ultimului val de coloniști germani din Cluj. O parte din acești coloniști, aduși din Imperiu, erau de religie catolică, regăsindu-se în registrele matricole catolice, fără a fi consemnată aici o separare pe naționalități.

În biserica evanghelică se observă o realitate interesantă, și anume primul preot era întotdeauna german, iar al doilea era câteodată german prin nume, dar era preot helvetic (Greifenstein István, 1883). Doar în intervalul dintre 1885-1895 toate matricolele parohiale au fost scrise în limba maghiară³⁴.

Numele tipice germane, care apar în matricolele parohiale evanghelice augustane, sunt Binder, Wagner, Schuller, Müller, Wendler, Böhm, Hintz, Linczeg, Teutsch, Sontag, Veber, Göbbel, Klein, Hiemisch, Zatlner, Schuster, Hantz, Reimer, Schubert, Schaller, Kremer, Stark, Steiger, Trausch, Heltai, Straucz, Kronner, Reschner, Zimmermann, Wermesch, Klaster, Fleischmidt, Wolf, Hantz, Renner, Klösz, Svab, Hartner, Kont, Vencel ș.a.

În secolul al XX-lea, mai ales după 1918, când Clujul a aparținut României, situația populației germane s-a schimbat nesemnificativ. Pe de o parte, nu se mai constată presiunea statului la deznaționalizare, germanii având relații bune cu

³⁴ SJAN Cluj, Fond Colecția matricole parohiale, nr. 71/1-6.

reprezentanții românilor și primind promisiunea egalei îndreptățiri a tuturor naționalităților din Transilvania. Dar situația reală nu a fost întotdeauna clară, mai ales după 1921, când guvernul român a început mai multe reforme moderne, care au fost privite ca fiind îndreptate împotriva germanilor. Înainte de 1918 germanii deținuseră câteva monopoluri, mai ales la importul și desfacerea mai multor produse, și deodată aceștia s-au confruntat cu concurența produselor mai ieftine, importate din Moldova și Muntenia.

Pierderea piețelor tradiționale a însemnat declanșarea, și în rândul germanilor, a mișcării de emigrare spre America de Nord și de Sud sau spre Germania, doar 40% dintre emigranții germani reîntorcându-se.

După reforma agrară din 1924, situația economică a germanilor s-a înrăutățit și mai tare, cu toate că aceștia au beneficiat de reformă. În orașe producția de breaslă s-a schimbat cu producția capitalistă, care în anii războiului a livrat producție de război. În Cluj, frații Renner au construit fabrica de pantofi, cunoscută mai târziu ca fabrica Clujeana.

În perioada interbelică, germanii au avut o organizație economică comparabilă cu cea din Timișoara³⁵. În intervalul 1925-1938, în oraș s-au aflat în funcțiune mai multe fabrici germane de textile, industrie alimentară și chimică, de hârtie, tipografie. Și anume, în 1925 erau 13 de fabrici cu 464 lucrători, pentru ca în 1930 numărul acestora să scadă la 10 fabrici cu 413 muncitori. Numărul fabricilor a scăzut continuu până la 7 în 1933 sau 1938, ce aveau 254 și respectiv 472 muncitori³⁶.

Și în acest secol comerțul a fost cea mai importantă activitate economică a germanilor clujeni. Din 2.500 germani, 9,1% au practicat comerțul. Prin comparație, sașii din Sibiu se ocupau cu comerțul într-un procent ceva mai mare, de 12,6%. În intervalul 1931-1938 se poate remarca creșterea numărului firmelor de comerț nou înființate, iar de 5,3% se ocupau cu creditarea³⁷.

În anii 1929-1944, industria germană a crescut semnificativ. Profesorul dr. preot Pater, provenit din Prešov (Eperies), a condus, începând din 1895, Academia de Agricultură din Cluj. Ca rector al acestei Academii și docent privat la Facultatea de Botanică a Academiei, s-a ocupat cu strângerea plantelor medicinale, a organizat viața agricolă a Transilvaniei și a construit în oraș o stațiune experimentală de stat³⁸.

Din punct de vedere politic, după Unirea din 1918 sașii au avut dreptul de a-și trimite un reprezentant în Parlamentul României.

³⁵ Vasile Ciobanu, *Contribuții la cunoașterea istoriei sașilor transilvăneni 1918-1944* (infra: Vasile Ciobanu, *Contribuții la cunoașterea istoriei sașilor transilvăneni ...*), Sibiu, Edit. Hora, 2001, p. 176.

³⁶ Paul Șeulean, *Comunitatea germană din Cluj, Sibiu, Timișoara în perioada interbelică (1918-1938). Abordare comparativă*, teză de doctorat, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca, 2011.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ SJAN Cluj, *Fond personal Karl Kurt Klein*, nr. 38.

Intervalul 1929-1938 a fost mai dificil, din cauza crizei economice și datorită creșterii mișcării de înnoire a germanității, care a acționat ca un partid nazist, datorită nemulțumirii față de politica guvernului României în ceea ce privește minoritățile³⁹. S-a consemnat participarea unor tineri germani în echipele germane din serviciul de siguranță, în mișcarea tineretului german, folosirea minorității germane de către naziști. Înscrierea în trupele SS și Wehrmacht a contribuit la crearea, după război, a unei imagini false de participare a întregii populații germane la nazism și la motivarea deportării sale în Siberia, odată cu confiscarea averilor.

După Dictatul de la Viena din 1940, comunitatea bisericească din Cluj a funcționat în circumstanțe nefavorabile. Administratorul Karl Kurt Klein a fost cel care a semnat împărțirea bisericii între sași și unguri, împărțire ce a fost definitivată la 22 decembrie 1940. În anul 1941, la ședința reprezentanților bisericii evanghelice de confesiune augustină, au fost numiți câte doi reprezentanți ai germanilor și maghiarilor, care urmau să definitiveze împărțirea bisericii. S-a convenit ca biserica și cimitirul să fie folosite în comun, terenul parohiei și averea comunității bisericești fiind împărțite în două părți egale. Clădirea școlii trebuia folosită în comun, dar pe viitor se intenționa ca ambele comunități să primească niște încăperi. Casa parohială a fost reconstruită cu două apartamente separate, pe costurile ambelor comunități. Încăperile de la primul etaj din clădirea școlii, de o parte și de alta a scârilor, au fost împărțite celor două comunități. La fel a fost împărțită averea bisericii, ce consta din bani și imobile. Această împărțire a fost posibilă și necesară, datorită faptului că maghiarii doreau să se afilieze bisericii evanghelice de confesiune augustină din Ungaria, din districtul Tisa. Actele oficiale ale acestei împărțiri au fost supervizate de decanatul general al germanilor. Arhivele au reprezentat și ele obiect al înțelegerii, iar din momentul încheierii înțelegerii fiecare comunitate bisericească urma să își întocmescă propriile matricole parohiale, în vreme ce matricolele aflate în uz, ce fuseseră păstrate în ultimii 5 ani în sacristie, rămâneau în continuare la dispoziția ambilor preoți. Președinții celor două comunități au fost însărcinați cu păstrarea matricolelor.

Grupa germană rămasă la Cluj a avut în continuare mari dificultăți. După separare, a crescut presiunea autorităților școlare maghiare, care au emis manuale proprii și au interzis manualele publicate de decanatele generale ale școlilor germane. Karl Kurt Klein intenționa să obțină o autorizație pentru folosirea vechilor manuale, precum și o autorizație de funcționare a școlii orășenești și de menținere a copiilor unguri în școala elementară germană, dar la 30 aprilie 1942 autoritățile maghiare au dispus ca, în interval de 8 zile, copiii unguri să părăsească școala. Anterior, la 24 aprilie, școala a fost vizitată de o comisie de la Ministerul Învățământului din Budapesta, pentru a scoate din școala mixtă copiii cu nume maghiare, chiar și atunci când limba maternă a acelor elevi era germană. După punerea în aplicare a ordinului, numărul elevilor a scăzut drastic, de la 201 elevi la 1 septembrie 1941 la 123 în 30 aprilie 1942, comunitatea religioasă fiind obligată

³⁹ Vasile Ciobanu, *Contribuții la cunoașterea istoriei sașilor transilvăneni* ..., p. 176.

să caute soluții pentru supraviețuirea școlii. Se propunea primirea copiilor români în școală, aducerea la Cluj a copiilor șvabilor sătmăreni, dar pentru aceștia nu exista un cămin. În septembrie 1942, la școala elementară erau înscriși doar 89 de copii germani și 60 de copii la școala orășenească, încât comunitatea a pierdut foarte mulți bani din ajutorul de stat (pentru 100 elevi statul plătea salariul a trei profesori, pentru mai puțini elevi plătea ajutor pentru doi profesori) și din taxele plătite de copiii maghiari.

Asociația de ajutor popular din Cluj a jucat un rol însemnat în întreținerea școlii. De-a lungul secolelor, școala germană a fost întreținută de biserica evanghelică din Cluj, un ținut multinațional, unde interesele confesionale erau mai periclitate decât cele etnice. Acest lucru a dus cu timpul la pierderea caracterului german al școlii germane, care, după Primul Război Mondial, s-a reafirmat, dar care s-a pierdut definitiv prin împărțirea comunităților bisericești maghiare și germane. Școala evanghelică a fost una germană, susținută de comunitatea din Cluj, care avea obligația de a ajuta la întreținerea școlii. În intervalul 1919-1920, la școala evanghelică de confesiune augustină din Cluj erau înscriși 176 copii germani, al căror număr a scăzut la 56 copii în intervalul 1929-1930, din care 13 erau maghiari și 2 erau evrei⁴⁰. În anul 1941, aceștia au fost obligați să plătească contribuția pentru școală, care era cu 1/5 mai mică decât suma plătită de copiii germani. Cei 10 membri din conducerea consiliului bisericii strângeau banii în prima duminică din lună. Germanii au avut, în mod asemănător maghiarilor, și un teatru german⁴¹.

În ceea ce privește educația universitară, se poate observa că, după întemeierea Universității din Cluj în 1872, aceasta a atras mai mulți tineri din Imperiu în oraș. În anul 1910, din numărul total al studenților, 3,5% erau germani. După 1918, la Universitatea din Cluj a fost creată o catedră de literatură germană, unde au predat personalități ca Gustav Kisch, care a studiat în Tübingen, Leipzig, Budapesta, Berlin, Zürich și Karl Kurt Klein.

După Al Doilea Război Mondial, germanii, acuzați de participare alături de armatele germane, au avut și în Cluj aceeași soartă cu germanii din întreaga Românie. O parte a tinerilor germani au urmat armatele care părăseau definitiv orașul, o altă parte a populației a fost deportată în Siberia, iar școala a fost închisă. Abia în anii '70 s-a deschis un gimnaziu pentru germanii rămași în oraș.

În apropierea orașului, mai ales la mijlocul secolului al XVIII-lea, habsburgii au colonizat populație germană specializată în exploatarea argintului și aurului și în vânzarea acestora. În 1941, de exemplu, la Abrud au fost înregistrați 80 germani, conduși de un medic, însă aceștia și-au pierdut limba maternă și au fost, în majoritatea cazurilor, maghiarizați sau, în mai mică măsură, românizați. La

⁴⁰ Paul Șeulean, *op. cit.*

⁴¹ John Neubauer, *Conflicts and Cooperation between the Romanian, Hungarian and Saxon Literary Elites, 1850-1945*, în *Cultural Dimensions of Elite Formation in Transylvania (1770-1950)*, ed. Victor Karady și Borbála Zsuzsanna Török, Cluj-Napoca, Edit. EDRC Foundation, 2008, p. 159-186.

început, au închiriat o casă pentru învățarea limbii germane de către copii. Românii din împrejurimi erau nemulțumiți, deoarece germanii erau scutiți de rechiziții, firmele germane aveau monopol în mai multe domenii, iar sașii trăiau separați de ei. Germanii au fost acuzați mereu că nu s-au opus exagerărilor soldaților unguri, mai ales în toamna anului 1940. După încheierea războiului, în 7 octombrie 1944, Partidul Germanilor din Abrud a fost interzis și arhiva i-a fost confiscată și predată poliției. Conducătorii germanilor au urmat cu toții armata germană⁴², care se retrăgea.

Având în vedere complexitatea subiectului abordat și lipsa unor preocupări multiculturale și multietnice, prezentarea noastră a încercat doar să relanseze problematica dedicată populației germane a orașului Cluj, o temă imposibil de tratat fără cercetarea documentelor de arhivă.

⁴² SJAN Cluj, Fond Inspectoratul de Poliție, nr. 15.